
Gemerste Bronnen 4

De Hoofdgeldlijsten van Gemert

Peter van den Elsen

Gemert
januari 2008

Inhoud

4. Inleiding	2
<u>Lijst van Hoofdgeldbetalers 1691</u>	7
4a. Lijst van Hoofdgeldbetalers 1691, op volgorde van rotten	7
4b. Lijst van Hoofdgeldbetalers 1691, op voornaam	25
4c. Lijst van Hoofdgeldbetalers 1691, op achternaam	43
<u>Hoofdgeldlijst 1709</u>	61
4d. Lijst van Hoofdgeldbetalers 1709, op volgorde van rotten	61
4e. Lijst van Hoofdgeldbetalers 1709, op voornaam	79
4f. Lijst van Hoofdgeldbetalers 1709, op achternaam	99

FOTO VOORPAGINA:

Het hoofd van de Argentijnse kunstenaar Pedro Marzorati gaat kopje-onder in een water van het Kraggenburgse Waterloopbos in de Noordoostpolder.

Stilstaand water. De 'beweging' van de hoofden verbeeldt eb en vloed. De beeldenpartij is onderdeel van 'Kunstbroedplaats' in het bos.

Foto: Adriaan Bootsma; gepubliceerd in de Stentor.

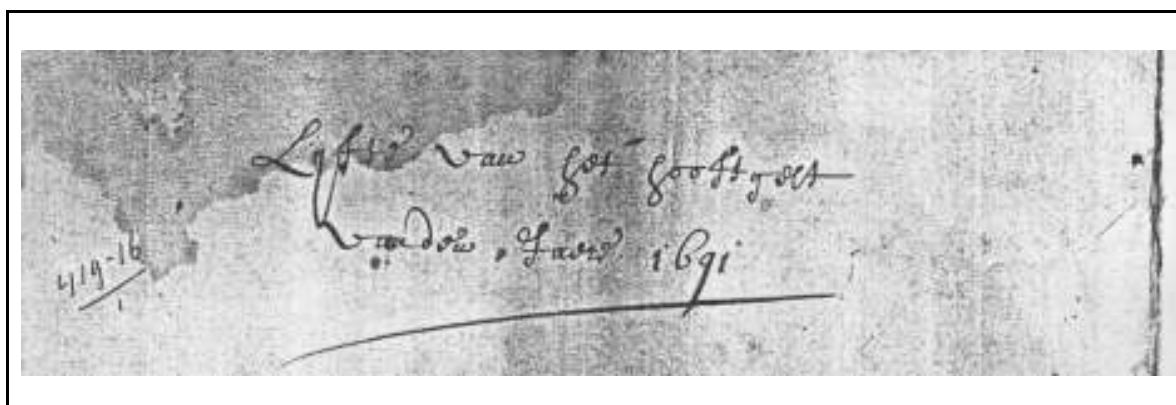
Inleiding

Het betalen van belasting is ouder dan de weg naar Rome, zo luidt een gezegde. De wijze waarop belasting werd geheven heeft echter in de loop van de tijd grote veranderingen ondergaan. De overheid, of het nu gaat om de plaatselijke of de landelijke overheid, heft sinds mensenheugenis belasting, dat is niet veranderd. De vorm is wel veranderd.

In de periode dat Gemert nog een vrijstaat was (tot circa 1795), was er nauwelijks sprake van een landelijke overheid en werd de belasting enkel door het gemeentebestuur van Gemert geheven.

Accijnzen (belasting op genotartikelen), belasting op bezittingen en belasting op personen zijn de oudere vormen van belastingheffing. De belangrijkste belastingen zoals we die nu kennen, te weten op inkomen (loonbelasting/inkomensbelasting) en op consumptie en diensten (BTW), zijn betrekkelijk nieuwe vormen van belastingheffen. Bovendien is er nog een belangrijk ander aspect veranderd, namelijk dat er bij het innen van belasting sprake is van differentiatie: het belastingpercentage stijgt naarmate het inkomen stijgt onder het socialistische motto ‘dat de sterkste schouders de zwaarste lasten kunnen dragen.’ Eind 18de eeuw en in het begin van de 19e eeuw kwamen de eerste grote veranderingen. Toen betaalde je voortaan ook belasting over het aantal paarden dat je bezat, het aantal dienstboden dat je in dienst had, de hoeveelheid ramen in je huis en hoeveel (vuur)haarden je in huis had. De belastingambtenaar kwam langs om het aantal dienstboden, paarden, ramen en vuurhaarden te tellen.

In de Vrije Heerlijkheid Gemert, evenals in alle andere omliggende plaatsen in die tijd, bestond een genivelleerd belastingstelsel: iedereen betaalde in beginsel evenveel voor zijn bestaan. Deze belastingvorm heette het zogenaamde ‘hoofdgeld’. Iedere volwassene werd verplicht om hoofdgeld te betalen. Het is me niet duidelijk vanaf welke leeftijd men in Gemert tot de volwassene werd gerekend. In sommige plaatsen hanteerde men de grens vanaf 14 jaar, in andere plaatsen vanaf 16 jaar en in weer andere plaatsen vanaf 18 jaar. De belasting op ‘het hoofd’ was de grootste inkomstenbron voor de gemeente Gemert, daarnaast bestond er een belasting op het bewonen van een huis en het hebben van bezit (de huidige Onroerend Zaakbelasting die door gemeenten wordt geheven). In Gemertse Bronnen nummer 7 treft men een transcriptie aan van deze vorm van belasting uit 1709.

Aanhef van 'Lijste van het hoofdgeld van den jaere 1691'.

In het gemeentearchief van Gemert worden lijsten bewaard van de inning van het hoofdgeld. De lijst is door één hand geschreven, waarschijnlijk door de secretaris. Gekozen is voor de lijst van 1691 en 1709. De lijst van 1691 is duidelijk één geheel en precies 18 jaar voor 1709. Voor de lijst van 1709 is gekozen omdat in dat jaar ook een inventarisatie van het onroerend goed bewaard is gebleven. De lijsten van 1709 zijn door de oud-archivaris in één archiefstuk bij elkaar gebracht.

Godevrie van Boelbeun
Straat

1	X	Van der vrie polder	1	1-10-0
2	X	Gysber de Lacouwen	1	1-10-0
3	X	Van der vrie polder	3	3-0-0
4	X	Van der vrie polder	1	1-10-0
5	X	Van der vrie polder	2	2-10-0
6	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
7	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
8	X	Van der vrie polder	4	4-0-0
9	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
10	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
11	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
12	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
13	X	Van der vrie polder	1	1-10-0
14	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
15	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
16	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
17	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
18	X	Van der vrie polder	3	3-0-0
19	X	Van der vrie polder	2	2-10-0
20	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
21	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
22	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
23	X	Van der vrie polder	3	3-0-0
24	X	Van der vrie polder	1	1-10-0
25	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
26	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
27	X	Van der vrie polder	1	1-10-0
28	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
29	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
30	X	Van der vrie polder	1	1-10-0
31	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
32	X	Van der vrie polder	2	2-0-0
33	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
34	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
35	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
36	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
37	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
38	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
39	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
40	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
41	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
42	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
43	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
44	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
45	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
46	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
47	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
48	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
49	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
50	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
51	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
52	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
53	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
54	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
55	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
56	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
57	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
58	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
59	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
60	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
61	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
62	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
63	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
64	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
65	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
66	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
67	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
68	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
69	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
70	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
71	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
72	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
73	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
74	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
75	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
76	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
77	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
78	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
79	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
80	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
81	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
82	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
83	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
84	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
85	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
86	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
87	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
88	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
89	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
90	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
91	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
92	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
93	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
94	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
95	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
96	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
97	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
98	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
99	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
100	X	Van der vrie polder	1	1-0-0
Ja				
26-10-0				

Een voorbeeldpagina uit de hoofdgeldlijst van 1691, 'rot' de Straat. Het hoofdgeld bedraagt 10 stuivers per hoofd. Per jaar werd twee keer hoofdgeld geïnd.

Wanneer iemand aan zijn hoofdgeldverplichting had voldaan, dan werd dat afgetekend met het zetten van een kruisje voor zijn/haar naam. Het hoofdgeld werd waarschijnlijk geïnd door de

zogenaamde ‘rotmeester’. Een rot is een wijk, buurtschap of gehucht en het heeft niets te maken met zich ‘rot’ voelen. De rotmeester had in de meeste plaatsen een aantal door de overheid gedelegeerde taken, naast het toezien op de veiligheid en publieke zaken, lijkt de rotmeester ook betrokken te zijn bij het innen van het hoofdgeld. In het begin van de 19de eeuw was de rotmeester verantwoordelijk voor de uitvoering van de publieke werken (onderhoud wegen, aanplanten bomen, bestrijden zandverstuivingen, vegen van de sloten e.d.) van een bepaald rot. Een rot werd dan gevormd door de volwassen mannen, één per huisgezin. Ook hier waren allerlei afwijkingen mogelijk.

Gemert was ingedeeld in een aantal rotten en over elk rot was een rotmeester aangesteld. Het aantal rotten varieerde door de tijd. In de hoofdgeldlijsten worden de betreffende rotmeesters genoemd.

In de hoofdgeldlijst van 1691 is Gemert ingedeeld in 25 rotten. Aan de volgorde van de opgenomen rotten kun je zien dat de lijst een bepaalde logica heeft. Giet je de volgorde in een wandelroute dan zul je maar weinig straten dubbel belopen.

Bij 22 rotten wordt de rotmeester bovenaan de lijst genoemd en bij drie rotten is de invulling kennelijk vergeten. Aangezien de rotmeester meestal als eerste wordt genoemd, is met betrekking tot deze drie rotten ervoor gekozen om de eerstgenoemde als rotmeester aan te wijzen (inne den eersten). Het is dus niet zeker dat genoemde drie personen ook daadwerkelijk rotmeester waren. Kijken we naar wie rotmeester is, dan zien we dat ze gemiddeld genomen tot de goeude burgerij behoorden en een aantal van hen komen we later tegen in een bestuurlijke functie van het Corpus (hierin zaten o.a. de zeven schepenen, twee borgemeesters, twee Heilige Geestmeesters en twee kerkmeesters). Hieronder de lijst van rotmeesters uit 1691.

1. Tabel met de indeling in rotten en de rotmeesters uit 1691

Nr	Rot	Voornaam	Tussen	Achternaam	HG	Vermelding
1	Milschot	Heijderick	Jan	Hermans	5	inne den eersten
2	Mortel (1)	Aert		Loijen	5	rotmeester
3	Mortel (2)	Thoni	meester	Peeters	4	rotmeester
4	Mortel (3)	Bastiaen		Ansems	2	rotmeester
5	Boecquent in Cromstraet	Aert	Geerit	Theunis	4	rotmeester
6	Boecquent (1)	Lindert		Franssen	2	rotmeester
7	Boecquent (2)	Frans		Peeters	4	rotmeester
8	Heuvel aen t'Broeck	Theunis	van	Dinter	5	rotmeester
9	Heuvel (1)	Heijnderick		Gabriels	2	rotmeester
10	Heuvel (2)	Heijnderick		Bardoul	5	rotmeester
11	Lindereijnde Heuvel, aent	Geraerdt	van der	Putten	3	rotmeester
12	Straet (1)	Claeijs	Janssen de	Keijsser	4	rotmeester
13	Straet (2)	Heijnderick	van	Berlecum	4	rotmeester
14	Straet (3)	Jacop	Peeter van	Steenbeerghen	4	rotmeester
15	Haegheijck	Heijnderick		Symens	4	rotmeester
16	Haeghe	Jan	Aerts	Boonenbeergh	5	rotmeester
17	Pantelaer (1)	Daniel		Adriaens	7	rotmeester
18	Pantelaer (2)	Huijbert	Peeter	Denis	4	rotmeester
19	Esdonck	Jan		Daemen	4	rotmeester
20	Veersheij en Handel	Jan	van	Liessent	3	inne den eersten
21	Don heij ofte Wolfsbosch	Roef		Welten	4	rotmeester
22	Deelschen Boom	Peeter	Heijnderick	Hermens	2	rotmeester
23	De Deel	Steven	de	Verewer	3	rotmeester
24	Groescuylen en Lodderdijck	Jacop	van der	Cruysen	3	inne den eersten
25	Moelenstraet	Huijbert	Jan	Hoeben	5	rotmeester

Toelichting en opmerkingen bij tabel 1:

Tabel met de 25 rotten of wijken en daarachter de naam van de rotmeester. De rotten staan in de volgorde van hoe ze in het register zijn opgenomen. HG staat voor het aantal personen voor wie HoofdGeld moest worden betaald. De nakomelingen van Daniel Adriaens en Huijbert Peeter Denis noemen zich in een latere periode 'Van den Broek' en de nakomelingen van Roef Welten 'Van den Berg'. Mortel (3) staat in andere lijsten te boek als Paashoef.

In de hoofdgeldlijst van 1709 is Gemert verdeeld over 26 rotten. Enkele rotmeesters die we in 1691 vernoemd zien, komen we ook in deze lijst tegen.

2. Tabel met de indeling in rotten en de rotmeesters uit 1709

Nr	Rot	Voornaam	Tussen	Achternaam	HG	
1	Boeckent	Willem		Jacobs	3	rotmeester
2	Cromstraet aen Boeckent	Jan		Martens	4	rotmeester
3	De Broeckstraet	Hendrick		Gielens	4	rotmeester
4	Deel	Steven		Willems	4	rotmeester
5	Deel aen den Deelsen Boom	Anthonis		Ariaens	4	rotmeester
6	Doonheyde	Albert		Jacobs	3	rotmeester
7	Esdonck, 419, 69	Weduwe	Peter	Huberts	3	rotmeester
8	Haegh Eijck	Caspar		Mesenbergh	2	rotmeester
9	Haegh, 419, 72	Dirck Anthonis	van der	Bruggen	3	rotmeester
10	Heuvel	Hendrick		Huberts	2	rotmeester
11	Heuvel ende Haseldonck	Theunis		Willems	2	rotmeester
12	Linder Eyndt	Walraven	van	Dommelen	2	rotmeester
13	Lodderdijck ende Groescuylen	Peter		Drossardts	5	rotmeester
14	Milschott, 419,73	Jacob		Huberts	3	rotmeester
15	Molenstraet	Weduwe	Claes	Hoevenaers	4	rotmeester
16	Mortel (1)	Jan	Jansen	Verdieuwenis	2	rotmeester
17	Mortel (2)	Lambert	van	Kerckhoff	4	rotmeester
18	Paeshoef	Ansem		Dircx	3	rotmeester
19	Pantelaer (1)	Leonard		Vrenissen	2	rotmeester
20	Pantelaer (2)	Jan		Teunisse	2	rotmeester
21	Schildt	Maximiliaen		Bardoul	4	rotmeester
22	Straet (1), 419,70	Hendrick	van	Balcom	1	rotmeester
23	Straedt (2)	Claes	den	Cuyper	1	rotmeester
24	Straet (3), 419, 71	Joannes		Spirinx	2	rotmeester
25	Veerheyde, Strijbosch, Handel					onbekend
26	Wolffsbosch	Roef		Weltens	3	rotmeester?

*Toelichting en opmerkingen bij tabel 2: Tabel met de 26 rotten of wijken en daarachter de naam van de rotmeester. HG staat voor het aantal personen voor wie **HoofdGeld** moest worden betaald. In vergelijking met 1691 is er één rot meer: de Doonheijde en Wolfsbosch zijn gesplitst in twee rotten. Enkele rotten hebben een andere naam. Mortel (3) heet nu Paeshoef en Heuvel (2) heet nu Schildt. Enkele verdere verschillen: in de lijst van 1709 staan twee weduwen als rotmeester vermeld. Rotmeester Hendrick van Berlicum (1691) heet nu Hendrick van 'Balcom' de dialectnaam voor Berlicum.*

Peter van den Elsen

Met dank aan de redactie van Gemerts Heem en in het bijzonder aan Wim Vos voor het corrigeren van deze inleiding.

Bron:

Het origineel bevindt zich in het Gemeentearchief van Gemert, inventaris Gemert Oud-archief nummer 419, sub 16, sub 1 t/m 10 en 69 t/m 73.